

Montserrat Bacardí & Pilar Godayol, eds. *Traducció i franquisme*. Lleida: Punctum, 2017, 159 pp.

FRANCESCA CERDÀ-MOLLÀ
Universitat Pompeu Fabra
francesca.cerda@upf.edu

Traducció i franquisme compila vuit estudis duts a terme en el marc del projecte ministerial «La traducción catalana contemporánea: censura y políticas editoriales, género e ideología (1939–2000)» del Grup d'Estudi de la Traducció Catalana Contemporània (GETCC) de la Universitat Autònoma de Barcelona, i del subprojecte «Traducción y censura: género e ideología (1939–2000)» del Grup d'Estudis de Gènere: Traducció, Literatura, Història i Comunicació (GETLIHC), de la Universitat de Vic – Universitat Central de Catalunya.

Els articles van precedits d'una presentació de les editores titulada «Feixisme pur». Dos textos encapçalen la presentació: un de Carlos Barral adreçat a Josep Maria Castellet i l'altre de Giuglio Einaudi, també adreçat a Castellet. Tots dos textos s'emmarquen en els fets ocorreguts en el XVI Congrés de la Unió Internacional d'Editors i, com indiquen les autores, posen de manifest el funcionament i les estratègies que han aplicat des de sempre els règims totalitaris per reprimir les idees i controlar la creativitat, alhora que retraten les actuacions concretes del franquisme.

Les contribucions d'aquest volum comparteixen l'objectiu de rescatar de l'oblit traductors i obres traduïdes que van haver de sobreviure a la dictadura franquista i que van tractar de subvertir els corrents ideològics i poètics de l'aparat repressor —raó per la qual exili i censura esdevenen el tema central de diversos treballs. Així, aquest llibre no pretén ser una investigació global de la història de la traducció durant el període franquista. Més aviat, es tracta d'un recull de petites històries (de microhistòries, si emprem el terme de Jeremy Munday) «de traduccions, traductors i traductores que ens permeten proveir de més lectures i (re)interpretacions la bibliografia sobre aquest període de la història de la traducció» (2017, 10).

Els capítols aborden el tema de la traducció i la dictadura des de diverses perspectives. En primer lloc, tenim l'article de Montserrat Bacardí, dedicat a la vida de l'escriptora Teresa Pàmies, que va viure de la traducció i va acabar integrant-la a la seva obra creativa. Bacardí ressegueix les vivències de Teresa Pàmies als diversos països i ciutats on va residir durant l'exili (a França, Cuba, la República Dominicana, Mèxic, Belgrad, Praga i París) des que va acabar la guerra fins al 1971, any que va tornar a Catalunya. El capítol subratlla la seva relació amb les llengües i les circumstàncies que la van empènyer a exercir de traductora i d'interpret, sovint anònimament: la militància política, la seva tasca com a periodista a l'exili i la necessitat de guanyar-se la vida. La traducció es va convertir en una conseqüència de la seva vida política, del seu llarg exili forçós, i, com demostren els diversos personatges femenins de les seves novel·les que ben sovint s'hi refereixen també, és evident que va

marcar tota la seva obra. Fins a tal punt que, segons indica Bacardí, les transferències i les interferències lingüístiques hi són tractades a bastament.

El segon grup de treballs està format per cinc capítols que presenten els periples de diverses traduccions publicades sota el franquisme. Eusebi Coromina se centra en dues traduccions de l'obra anònima del segle XIV *Fioretti di san Francesco*, la primera a cura del canonge Jaume Collell i la segona a cura de Josep Carner. Collell tradueix parcialment l'obra el 1882, coincidint amb la recuperació lingüística i literària i amb el catalanisme polític de final de segle. El 1909 en fa una segona versió completa, amb el mateix afany d'estendre l'ensenyament moral franciscà i com a acte d'ús normal de l'idioma. Carner publica la seva versió de l'obra el 1909, amb la intenció de normativitzar l'idioma i regenerar el llenguatge literari d'acord amb els postulats del Noucentisme. La segona i definitiva versió de Carner no pot publicar-se fins a divuit anys després d'acabada la guerra civil, a causa de la censura i de les prohibicions franquistes, i de l'exili de Carner. Sobre la primera versió de Collell, Coromina constata que l'autor tradueix l'obra calcant-la de l'original italià; sobre la segona, indica que el text ja accepta parcialment algunes propostes de la reforma lingüística promoguda per *L'Avenç*. Quant a les traduccions de Carner, Coromina conclou que en la primera versió el traductor aplica un estil més personal i lliure que Collell, atès que se serveix de les traduccions com a un recurs per a explorar les potencialitats del català. Aquesta primera versió carneriana encara conté algunes vacil·lacions i anacronismes gràfics. No serà fins al 1957 que Selecta oferirà una nova versió de la traducció «esporgada d'arcaïsmes, més lliure literàriament, amb un ús més flexible i matisat de l'idioma, i més allunyada d'excessos formalistes d'algunes pràctiques noucentistes» (2017, 44).

Pilar Godayol presenta les dues primeres traduccions a l'Estat espanyol d'Antonio Gramsci, *Cultura i literatura* (1966) i *El príncep modern* (1968), a cura de Jordi Solé i Tura, i ressegueix el camí burocràtic de censura institucional que van experimentar. D'una banda, l'autora examina els expedients de censura de l'Archivo General de la Administración, que ens permeten conèixer qui foren els censors de les traduccions i com van reaccionar davant la introducció d'aquest autor marxista. De l'altra, Godayol estudia el context literari que va propiciar la publicació de textos marxistes a Catalunya durant els darrers anys de la dictadura, fent èmfasi en els promotors de Gramsci i en el paper que van jugar en un sistema literari necessitat d'idees noves. Segons Giaime Pala, són tres els factors rellevants pels quals Barcelona i Madrid van ser les principals ciutats receptores de les ideologies marxistes en la dècada dels cinquanta i seixanta a l'Estat espanyol: disposaven d'universitats fortes amb intel·lectuals i estudiants combatius; s'hi cultivaven revistes que afavorien l'intercanvi d'idees, i hi havia un bon nombre d'editorials que n'estimulaven el trànsit (Pala 2014, 185). A aquests factors, Godayol hi afegeix la nova Llei de premsa i impremta, que en el cas de les editorials catalanes permeté la traducció al català i propicià la traducció de textos estrangers i ideològics. En el cas de Gramsci, Solé i Tura va conferir *Cultura i literatura* estratègicament per passar la censura: traduint-ne textos només humanistes, menys subversius, i al català, que a ulls dels censors tenia menys ressò. A banda de Jordi Solé i Tura, autor de les dues traduccions tractades, Godayol destaca el paper com a promotors de Gramsci de l'editor

Josep Maria Castellet, els intellectuals Giulia Adinolfi i Manuel Sacristán, i de crítics com Alexandre Cirici-Pellisser, Joan Fuster, Joaquim Molas o Ricard Salvat. A partir de l'estudi dels dos dossiers de censura de les traduccions, l'autora determina que totes les obres de Gramsci s'autoritzaren en una primera resolució, sense grans mutilacions i que s'observa una evolució en els dictàmens dels censors cap a la permissibilitat, en comparació amb censors no afins al règim de pocs anys abans.

Montserrat Franquesa estudia les traduccions de les onze obres conservades d'Aristòfanes per a la Fundació Bernat Metge dels anys seixanta i setanta, a cura de Manuel Balasch. L'autora fa èmfasi en el repte que suposava traduir la comèdia política grega, «transgressora i immoral» (2017, 156), i en les estratègies i recursos lingüístics de què se serví Balasch, que palesen l'autocensura que exercí i que poden explicar-se per les característiques de la Fundació i del seu públic, reduït i de tendència conservadora; per la pressió sociopolítica de l'època, i també per la seva condició de clergue. Des del punt de vista formal, la norma de la col·lecció obligava a traduir en prosa totes les obres, cosa de què es dol el traductor. L'autora assenyala que Balasch coneixia amb profunditat la poesia d'Aristòfanes, cosa que demostren les nombroses notes a peu de pàgina que acompanyen les seves traduccions: conscient de tot el que no podia transferir, el traductor explica amb notes els referents culturals i històrics, els girs lèxics i els jocs de paraules, que converteixen les seves traduccions en versions filològiques. Pel que fa a l'autocensura exercida, l'autora analitza, servint-se d'exemples, les estratègies emprades pel traductor a l'hora de traduir les qüestions de moral sexual, el contingut polític contrari al règim, i el llenguatge groller i provocatiu d'Aristòfanes. Franquesa conclou el capítol lamentant la manca de noves traduccions del dramaturg grec, alhora que reconeix la ingent aportació que Balasch va fer a la cultura catalana:

Certament, reescrit d'una altra manera, Aristòfanes pot fer morir de riure, com en grec modern. Mentre esperem l'arribada de noves traduccions, les versions filològiques de mossèn Balasch romanen com un reflex immillorable d'un dels moments més complexos de la història de la traducció catalana. (2017, 86)

Teresa Julio ens parla de la renovadora col·lecció Teatre de Tots els Temps, creada el 1975 sota el segell d'Edicions Robrenyo amb la intenció de publicar estudis i textos teatrals d'autors nacionals i estrangers en català. Julio destaca el contrast entre el preu econòmic de les edicions i la qualitat de les traduccions i dels traductors; traductors avui de renom que van començar a traduir en aquesta editorial —Carles Reig, Feliu Formosa i Carme Serrallonga, entre d'altres. L'anàlisi dels títols publicats permet a l'autora extreure dues observacions ben significatives: dues tercers parts de la col·lecció són traduccions de dramaturgs estrangers; i, dels deus primers títols, només dos són d'autors catalans. En coherència amb el títol que va rebre, la col·lecció inclou autors de tots els temps, des de Christopher Marlowe fins a Emmanuel Roblès. No obstant això, Julio assenyala que la tria d'autors i títols palesa un coneixement profund de l'escena universal i respon a una selecció molt acurada: tots els dramaturgs traduïts representen el que l'autora anomena

«el món de la diferència»: «escriptors conflictius, controvertits, marginals, revolucionaris, progressistes, marxistes, nacionalistes, subversius, sovint amb obra censurada o convertits en carn d'exili» (2017, 98). Julio constata que al darrere d'aquesta editorial hi havia Jordi Casals i Closas, un membre del PSUC de Mataró, i lamenta que la important tasca d'aquesta col·lecció —duta a terme en unes condicions poc favorables— hagi romàs desapercebuda.

Jordi Jané-Lligé analitza les característiques dels models de llengua de les traduccions del segon franquisme —a partir de l'estudi de traduccions com el *Diari* d'Anna Frank, a cura de Ramon Folch i Camarasa; *La pesta*, d'Albert Camus, a cura de Joan Fuster, i *El gat i la rata*, de Günter Grass, a cura de Carles Unterlohner— i estudia els factors que en condicionen la fixació. Així mateix, aquest capítol descriu el paper de la crítica d'actualitat en contrast amb els estudis traductològics posteriors. Entre els factors que influïren en la fixació de la llengua literària d'aquest període, Jané-Lligé esmenta la manca d'intercanvi literari i estètic, acadèmic o periodístic, tant pel que fa a les obres publicades com pel que fa als models de llengua; l'aclaparadora presència dels models de llengua literària d'abans de la guerra en els catàlegs editorials dels seixanta; la sovint excessiva intervenció dels correctors; el ritme de publicació i la pressió sota la qual hagueren de treballar traductors, correctors i editors, i la progressiva integració en les obres literàries dels registres més col·loquials de la llengua. En comparar la crítica d'actualitat contemporània amb els estudis fets amb posterioritat i perspectiva, l'autor afirma que, a diferència del que opinaven la majoria dels crítics contemporanis de les traduccions, un gran nombre de treballs actuals demostren que la llengua de bona part de les traduccions del segon franquisme era excessivament artificial, uniformitzadora i poc flexible. Amb relació a aquests estudis, Jané-Lligé considera que *El malentès del noucentisme*, de Pericay i Toutain, acaba «amb unes generalitzacions excessives i una crítica devastadora poc diferenciada pel que fa a les traduccions fetes des de la postguerra ençà» (2017, 117). L'autor conclou el capítol reivindicant la necessitat d'«un model plausible d'anàlisi textual» que pugui aplicar-se exhaustivament en un corpus textual molt ampli i que serveixi per a descriure fiablement la llengua de les traduccions del segon franquisme i la influència del model de llengua literària postnoucentista en èpoques posteriors.

Finalment, tanquen el volum dos capítols complementaris. En el primer, Jordi Cornellà-Detrell examina les estratègies emprades ja en la democràcia per a lluitar contra el llegat de la censura i recuperar textos mutilats o prohibits. L'autor emfatitza el fet que durant el període democràtic la censura ha continuat jugant un paper important en la vida cultural, atès que algunes editorials han seguit reeditant llibres censurats durant el franquisme i que molts autors i editors van haver de desenvolupar estratègies per contrarestar els efectes de la censura. L'estudiós lamenta que el context de la transició no afavorís una reflexió oberta i pública respecte a com limitar l'impacte de les antigues pràctiques censòries, i que, com a conseqüència, dificultés una recuperació de textos més organitzada i sistemàtica —que a llarg termini hauria estat més efectiva. Pel que fa a les diverses estratègies emprades —al marge de les institucions públiques, cal remarcar-ho— per tal de paliar els efectes de la censura, els exemples il·lustrats mostren el dilema que havien de plantejar-se els editors

i escriptors: entre publicar i reeditar les obres censurades o prohibides tal com havien estat concebudes inicialment —cosa que presentava «el risc d'oferir una imatge de falsa normalitat», però alhora comportava «que els criteris del censor no haguessin prevalgut»— o fer-ho adaptant l'obra a les noves circumstàncies —cosa que «subratllava els efectes de la repressió del règim», però «en certa manera donava validesa als criteris del censor» (2017, 125). En definitiva, el capítol constitueix una profunda reflexió sobre els efectes que va tenir la censura en l'àmbit literari tant durant la dictadura com en el període democràtic; sobre els aspectes més qüestionables de la Transició i les dificultats de restituir un text, i altres factors rellevants com els interessos econòmics de la indústria editorial, que no sempre es tenen en compte.

En el darrer capítol, Teresa Iribarren, Antoni Oliver i Esther Peiró expliquen el projecte de recuperació digital d'obres literàries inèdites dutes a terme durant la dictadura, com és el cas de *L'illa dels pingüins*, la traducció de Joan Francesc Vidal Jové de l'obra d'Anatole France. Els objectius del capítol són informar sobre la traducció i exposar els criteris d'edició que s'han seguit i el tractament tècnic aplicat per a la seva publicació en llibre electrònic bilingüe, en francès i català. Els autors agraeixen a Assumpció Cheyne, filla del traductor, que els hagi cedit temporalment el mecanoscrit original i les cartes del seu pare, que consignen els malentesos entre el traductor i l'editor que van impedir la publicació de les tres traduccions catalanes de Vidal Jové: *Ulisses* (1966), de James Joyce; *L'illa dels pingüins* (1966), d'Anatole France, i *Els jueus* (1966–1967), de Roger Peyrefitte. Iribarren, Oliver i Peiró indiquen que la iniciativa s'emmarca dins del projecte InLector, que consisteix a posar en línia llibres digitals bilingües; és a dir, l'obra original en domini públic en paral·lel amb la traducció al català o al castellà. Els objectius d'InLector són, d'una banda, «salvaguardar i posar a l'abast del màxim de lectors el patrimoni literari de manera gratuïta» i, de l'altra, «usar la tecnologia digital a fi de facilitar l'aprenentatge de llengües mitjançant l'edició en paral·lel del text en la llengua original i la traducció». Així mateix, la iniciativa vol donar visibilitat a la tasca de Vidal Jové com a traductor al català, desconeguda fins a fa pocs anys.

Referències bibliogràfiques

Pala, Giaime. 2014. «La recepción del pensamiento de Antonio Gramsci en España (1956–1980)». Dins Giaime Pala, Antonino Firenze i Jordi Mir Garcia, eds., *Gramsci y la sociedad intercultural*, 185–200. Barcelona: Montesinos.